

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФІЛОСОФІЇ СПІЛКУВАННЯ

ЛИТЕРАТУРА

1. Хайдеггер М. Наука и осмысление/ Время и бытие: Статьи выступления.- СПб.: Наука, 2007.
2. Хайдеггер М. Учение Платона об истине/ там же.
3. Петрушов В.Н. Интегральный рационализм как методологична основа синтезу філософії, науки та релігії/ Проблема рациональности в кінці ХХ століття: Матеріали/ Харківських міжнародних Сковородинівських читань, Харків, 1998, а також Петрушов В.М. Європейський азогматизм і історико-філософська ретроспектива , сучасні інтенції. –Харків: УкрДАЗТ,2007.
4. Хайдеггер М. Письмо о гуманизме/ Время и бытие: Статьи и выступления.- СПб.: Наука, 2007.
5. Хайдеггер М. Европейский нигилизм/ Проблема человека в западной философии: Сборник переводов. Общая редакция Ю.Н. Попова. М.: Прогресс, 1988.
6. Ильин В.В. Власть и деньги.- Киев: Книга, 2008.
7. Ницше Ф. К генеалогии морали (№ 356). Цит. по Хайдеггер М. «Европейский нигилизм»/ Время и бытие: Статьи и выступления.- СПб.: Наука, 2007.
8. Сватко Ю.И. Per aspera ad pacis или конфликты в области государственного вещания и государственного управления глазами классической риторики// Философия общения: Философия, психология, социальная коммуникация.-2009.-№1.
9. Білецький В.В., Душенко М.І., Качура О.Ю. дослідження логічних конструкцій у сучасній публічній риторичі// Наука, релігія, суспільство.-2008.-№4.
10. Хайдеггер М. Основное понятие метафизики/ Время и бытие: Статьи и выступления. -СПб.: Наука,2007.
11. Петров М.К. Гласность и организация деятельности ученого// Вопросы философии.-1992.-№6.
12. Швырев В.С. Рациональность как ценность культуры// Вопросы философии.- 1992.-№6.
13. Холтон Дж. Что такое «антинаука»?// Вопросы философии.-1992.-№6.
14. Вирт С. Почему люди стали бояться реакторов?// Вопросы философии.-1992.-№2.
15. Агацци Э. Ответственность – подлинное основание для управления свободной наукой// Вопросы философии.-1992.-№1.
16. Згуровский М.З. Закономерность течения системных мировых конфликтов и глобальные угрозы XXI столетия// Кибернетика и системный анализ.-2007.-№5.
17. Кордун В.А. Научное наследие Питирима Сорокина: проблема философского анализа// Наука, релігія, суспільство .-2008.-№4.

Petruchov V. N. Integral Rationality and the Problem of Human Communication.

УДК 133. 522.1

Остащук І.Б.

СИМВОЛ У ПРОЦЕСІ РЕЛІГІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У статті досліджується діапазон поняття символ, логіка символічного мислення, різниця між символом і знаком у процесі релігійної комунікації. Аналізується символічне як окремий замкнутий та динамічний текст, який виступає результатом й посиланням свідомості; філософська наповненість символу, що відрізняє його від знака, основна функція якого полягає лише у вказівці на щось.

Ключові слова: символ, знак, символічне мислення, зміст, форма, образ, релігійна комунікація.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФІЛОСОФІЇ СПІЛКУВАННЯ

В статтє исследується диапазон поняття символ, логика символического мышления, различия между символом и знаком в процессе религиозной коммуникации. Анализируется символическое как отдельный замкнутый и динамический текст, выступающий результатом и посылом сознания; философская наполненность символа, который отличает его от знака, основная функция которого заключается лишь в указании на что-то.

Ключевые слова: символ, знак, символическое мышление, содержание, форма, образ, религиозная коммуникация.

In the article the scope of concept symbol is exposed. The logic of symbolic thought, the difference between symbol and sign in the process of religious communication are determined. The symbolic as a separate reserved and dynamic text, which comes out as a result and message of consciousness, is analysed. Philosophical filling of symbol is exposed, which is distinguished from the sign, the basic function of which consists only in the indication on something.

Keywords: symbol, sign, symbolic thought, content, form, image, religious communication.

Постановка проблеми. Символ виступає одним із найважливіших засобів кодування та передавання інформації в релігійній (як і міжкультурній загалом) комунікації. Слово «символ» - одне з найбільш поширених і багатозначних. Це одне з центральних понять релігієзнавства, філософії, естетики, культурології, мистецтвознавства, літературознавства.

Часте використання лексем «символ», «символічне», «символізація» в наукових працях, конфесійному мовленні, навчальних заняттях, засобах масової інформації вимагає докладного з'ясування сутності цього трансдисциплінарного феномену. Саме у цьому полягає **актуальність** теми нашої статті.

Метою дослідження є висвітлення семантичного діапазону поняття та логіки символу.

Відповідно, ставимо перед собою розв'язання наступних **завдань**:

- дослідити етимологію слова «символ»;
- викласти логіку символічного мислення;
- диференціювати поняття символу та знаку;
- визначити роль символів у процесі релігійної комунікації.

Теоретичною основою дослідження є праці С. Аверинцева, Р. Барта, М. Бахтіна, Е. Кассіра, А. Лосева, Ю. Лотмана, М. Мамардашвілі, Ч. Морріса, А. П'ятигорського, Е. Сепіра, К. Г. Юнга та ін.

Основна частина. Поняття символу розвивалося від стародавніх часів. Давньогрецьке слово «συμβάλλειν» має наступну етимологію: поєднувати (єднати в ціле), зливатися, переплітатися з собою, додавати, докладати, а також знамення, гасло. Первісно «символом» називали відламаний шматок гральної кості або якогось іншого предмету, лінія розламу якого пасувала до іншої частини так, що можна було їх з собою з'єднати (συμβάλλειν). Приятелі та гості обдаровували себе навзаєм такими шматками предметів, аби пізніше за ними впізнати один одного. Вони були розпізнавальними знаками (tessera hospitalitatis), які з покоління в покоління передавалися в родинах. Пізніше з цією метою користувалися відтисками печатки (σφραγίς) [Див.: 18, с. 3-14; 1; 2,].

Символ – це предмет або дія, котрі репрезентують своєю зовнішньою формою щось інше, ніж їхнє експліцитне вираження. То не лише функціональне представлення

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФІЛОСОФІЇ СПІЛКУВАННЯ

певної речі, але також може означати репрезентацію суті чогось або діяння, що виражає дещо інше [22, с. 8].

У загальному значенні символом є все те, що становить мовну конвенціональність, певний елемент взаємної впізнаваності. Це реальність, що провадить до світу цінностей, котрі виражає та до котрих сам належить [19, с. 587].

Символ поєднує в собі два елементи: те, що символізується, та те, що символізує. Зміст символу не закривається на ньому самому, але переступає через його семантичний діапазон. Часто він виступає там, де окрема деталь відсилає до чогось загального. Символ перетворює предмети в щось інше від того, чим вони виступають в реалістичному досвіді. Символ завше репрезентує щось більше, ніж його форма вираження [21, с. 122]. Символ є віддзеркаленням розумового або духовного поняття через конкретний чи вербальний образ [20, с. 29].

Вираз «символічне мислення» широко використовується як звичайний синонім знаковості.

У тих випадках, коли наявне певне співвідношення вираження та змісту і, що особливо підкреслюється в цьому контексті, конвенціональність цього відношення, дослідники часто говорять про символічну функцію і символи. Водночас, ще Ф. де Соссюр протиставив символи конвенціональним знакам, підкресливши в останніх іконічний елемент. Він писав, що, наприклад, терези можуть бути символом справедливості, оскільки іконічно містять ідею рівноваги, а віз – ні.

В одній з найпоширеніших типологій знаків виділяють:

- знаки–індекси (знаки–прикмети і знаки-симптоми) – знаки, пов'язані з позначуваними предметами, як дії зі своїми причинами (наприклад, дим – знак вогню);
- знаки–копії – відтворення, репродукції, подібні на позначувані предмети (наприклад, сліди лап тварин);
- знаки–сигнали – знаки, які вимагають після себе певних дій, реакції (наприклад, звук сирени як знак повітряної тривоги);
- знаки–символи – знаки, які використовують для передачі (визначення) абстрактного змісту, коли, як правило, відсутній природний зв'язок з позначуваними об'єктами (наприклад, маска – символ театру) [Див.: 6].

Важливо виділити символи в особливу позазнакову категорію, котру можна «зрозуміти (або псевдозрозуміти), але не пізнати» [12, с. 99]. У метатеорії свідомості символи мисляться «як репрезентанти не предметів та подій, а свідомих посилянь та результатів свідомості» [12, с. 99]. Крім того, символи можуть позначати як предметне «позначення» свідомості, так і те, що лише опосередковано її представляє. В другому варіанті «за символами нічого не стоїть».

У плані психоаналітичної інтерпретації, яка тлумачить символи як факти оприявлення підсвідомого, вважається, що не відбулася «процедура повторного декодування символів свідомості», коли «символи співвідносяться з розуміннями, і тому оперування символом як «знаком» передбачає не реконструкцію денотата цього знаку, а реконструкцію суб'єктивної ситуації породження, як денотата, так і знака, тобто ситуацію **розуміння**. Відповідно, символ передбачає необхідність дуже тонкого та непрямого поводження із собою» [12, с. 99-100].

М. Мамардашвілі та А. П'ятигорський зауважують, що символи в сучасних знакових системах «де символізуються, втрачають свій безпосередній «свідомий» зміст та перетворюються в знаки, строго кажучи, вже «невідомо чого», тому що як символи вони мали певну орієнтацію, а ми їх перетворюємо (часто через псевдосимволи) в знаки» [12, с. 101-102].

Уявлення про символ пов'язане з ідеєю певного змісту, який, у свою чергу, слугує планом вираження для іншого, як правило, культурно більш цінного, змісту.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФІЛОСОФІЇ СПІЛКУВАННЯ

При цьому, символ слід відрізняти від ремінісценції або цитати, оскільки в них «зовнішній» план змісту–вираження не самостійний, а є свого роду знаком–індексом, що вказує на певний більш ширший текст, до якого він має метонімічне відношення. Символ же і в плані вираження, і в плані змісту завше представляє собою певний текст, тобто володіє визначеним, цілісним, замкнутим у собі значенням і чітко вираженою межею, що дозволяє виділити його з оточуючого контексту.

Символи здатні містити в собі об'ємні тексти, водночас зберігаючи смислову та структурну самостійність. Символ чітко вирізняється з певного контексту і входить в інший. Він ніколи не належить якомусь одному синхронному зрізові культури – завжди пронизує його по вертикалі, приходячи з минулого і відходячи в майбуття. Пам'ять символу значно давніша, ніж його несимволічного текстового оточення.

Символи – одні з найстійкіших елементів культурного континууму.

Отож, символ – це «форма виразу і передачі духовного змісту культури через певні матеріальні предмети чи спеціально створювані образи й дії, що виступають як знаки цього змісту» [17, с. 578].

«Новейший філософський словарь» подає таку дефініцію: «символ (грец. *symbolon* – знак, впізнавана прикмета; *symballo* – з'єдную, порівнюю, зіштовхую) – в широкому розумінні поняття, що фіксує здатність матеріальних речей, подій, чуттєвих образів виражати (у контексті соціокультурних аксіологічних шкал) ідеальні змісти, відмінні від їх безпосереднього чуттєво–тілесного буття» [14, с. 899].

Е. Сепір вважає, що будь-яка дія може розглядатися або як суто функціональна у прямому значенні слова, або як символічна, або як така, що суміщає в собі ці два плани. Примітивні знаки мають певну об'єктивну подібність з тим, що вони заміщають (наприклад, стукіт у двері – це заміна самого по собі примітивного акту відкриття дверей). Але з часом форма символу змінюється до такого ступеня, що весь зовнішній зв'язок із заміщуваним ним поняттям втрачається. Скажімо, важко відчитати зовнішній зв'язок між пофарбованою в червоно-біло-синій колір тканиною та Сполученими Штатами Америки – складним поняттям, котре й саме по собі нелегко визначити. Можна зробити висновок, що прапор – вторинний, відсилальний (*referential*) символ. Для розшифрування значення символів необхідно заглибитися в основу мовних процесів. Та й саму мову вчений розуміє (з точки зору психології) к складний набір таких вторинних символів, створених суспільством [Див.: 15, с. 133-135].

Символ належить до діалогічної форми пізнання, адже «зміст його може бути розкритий тільки у людському спілкуванні, за межами якого символ вироджується у пусту форму» [17, с. 579]. Ми не лише аналізуємо, інтерпретуємо символ як об'єкт, а «водночас дозволяємо його творцю апелювати до нас, бути партнером нашої розумової роботи. Якщо річ лише дозволяє, аби її роздивлялися, то символ і сам «споглядає» нас» [2, с. 181].

Е. Кассіре́р вважав символ єдністю форм об'єктивації духу в значеннях культурних форм [Див.: 5].

Функція символу – змусити людину переживати такі стани, які не можуть бути самостійними реальностями світу.

К. Г. Юнг називав символами слова чи образи, значення яких виходить за межі прямого та не піддається чіткому визначенню або поясненню. Видатний психоаналітик відводив важливу роль символам в оприявненні підсвідомості, зокрема в сновидіннях (на відміну від З. Фрейда, котрий вважав сновидіння картиною реалізації бажань, К. Г. Юнг переконував, що вони репрезентують «самовираження підсвідомості») [Див.: 16].

Не лише оприявлення туманного підсвідомого, але й сама значимість слова стала особливо актуальною у дискурсі символізму, який «висунув самоцінність та конструктивність слова в поезії» [4, с. 169].

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФІЛОСОФІЇ СПІЛКУВАННЯ

На думку О. Лосева, у символі сам факт «внутрішнього» ототожнюється з фактом «зовнішнього», між «ідеєю» та «річчю» тут не просто смислова, але речовинна, реальна тотожність. Натомість міф від символу відрізняється тим, що всі його образи сприймаються цілком буквально, реалістично, субстанційно, на відміну від символічного дискурсу, наприклад, в поезії [7, с. 444]. Загалом, ведучи мову про відношення символу до міфу, варто розрізнити символ як тип знаку, що породжується міфологічною свідомістю, та символ як тип знаку, що лише передбачає міфологічну ситуацію. Відповідно, символ існує у ролі відсилання до міфу як тексту або як жанру. В другому варіанті символ здатний претендувати на створення міфологічної ситуації. У тому випадку, коли символічний текст співвідноситься з міфологічним, останній виступає як мета текст у відношенні до першого, а символ відповідає певному елементові цього тексту. У випадку, коли символічний текст співвідноситься з міфом як жанром, тобто певною нерозчленованою ситуацією, міфологічна модель світу постає метасистемою у ролі метамови. Отож, в першому розумінні символ не виходить за межі міфологічної свідомості, а в іншому – належить не міфологічній свідомості (котра породжує «deskриптивні», а не «міфологічні» описи) [Див.: 11, с. 67-68].

Через філософську, релігійну смислову наповненість символ відрізняється від знаку – «матеріального, чуттєво сприйманого предмету (події, дії чи явища), який виступає у процесі пізнання в якості вказівки, позначення або представника іншого предмета, події, дії, суб'єктивного утворення» [14, с. 391]. Його основна функція полягає в «набутті, збереженні, перетворенні й трансляції певної інформації (повідомлення)» [14, с. 391]. Сутність знака лише у вказівці, тоді, коли сутність символу виявляється більшою, ніж вказування на те, чим не є він сам. Символ – самостійне, самодостатнє виявлення реальності, в значенні якого він, на відміну від знака, бере участь.

Символ - це знак позначуваного об'єкта, але «не мертвий і нерухомий, а такий, що породжує собою багаточисленні, а можливо, і незліченні закономірні та одиничні структури, що позначаються ним у загальному вигляді як відсторонено дана ідейна образність» принципом [8, с. 273]; він є його знаком, котрий об'єднує розрізнені семантичні атрибути, що інколи протистоять один одному, але водночас наділені загальним конструктивним, об'єднуючим принципом.

Якщо для утилітарних знакових систем «полісемія є лише беззмисловою перешкодою, що заважає раціональному функціонуванню знака, то символ тим змістовніший, що більше він багатозначний: зрештою, зміст справжнього символу через опосередкування смислових зчеплень щоразу співвіднесений із «найповнішим» - з ідеєю світової цілокупності, з повнотою космічного та людського «універсуму» [2, с. 179].

С. Аверинцев вважає, що символ – це «образ, взятий в аспекті своєї знаковості, і що він є знаком, наділеним всією органічністю міфу та невичерпною багатозначністю образу» [Див.: 1]. Водночас, будь-який образ є, хоча б певною мірою, символом. Однак якщо категорія образу передбачає предметну тотожність самому собі, то категорія символу робить акцент на іншому боці тієї ж сутності – на виході образу за власні межі, на наявності певного концепту, семантики, злитого з образом, але не тотожного йому. Органічними складовими структури символу виступають предметний образ та глибинний смисл, немислимі один без одного, оскільки образ поза смислом розпорошується на свої складові, а смисл не може оприявнитись поза образом. Проте ці два полюси розмежовуються між собою, а напруга між ними і створює сутність символу. Переходячи в символ, образ стає «прозорим»; проходить крізь нього, будучи даним саме як смислова глибина, смислова перспектива, що потребує нелегкого «входження» в себе [Див.: 2, с. 178].

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФІЛОСОФІЇ СПІЛКУВАННЯ

Ю. Лотман відзначає, що елементарні в своєму вираженні символи володіють більшою культурно–змістовою ємкістю, ніж складні. Вчений, порівнюючи символ із емблемою, вказує на те, що «ідея перекладу» з однієї мови (наприклад, вербальної) на іншу (приміром, на графічну) у символічному мисленні базується на парадоксальності, оскільки обидві мови перебувають у стані неперекладності. Адже відношення символу до його значення завжди має лише частково конвенціональний характер, що в свою чергу виступає енергією «справжнього смислового вибуху» [10, с. 417]. Символ виступає в ролі «сконденсованої програми творчого процесу», а це уможлиблює подальший розвиток прихованих у ньому потенцій. При цьому такі «вихідні символи» можуть непередбачувано й несподівано розгортатися в різноманітних сюжетах [9, с. 239].

Символи закорінені своїм змістом у людській свідомості. При такому розгляді вони постають «як те, що одним кінцем занурене в цей визначений зміст свідомості, а іншим – у психічну екзистенцію, де певні змістовності свідомості проробляються. Тобто сама матерія символу обов'язково в якомусь трансформованому, дивно несхожому на свою (зі сторони психіки) конкретність вигляді міститься і в свідомості» [12, с. 129].

У процесі декодування та розуміння символів відтворюється не тільки «їх значення в сенсі ідей та системи ідей», але й те, що «лежить за ідеями, тобто виявляється значення символів у відношенні прихованої, невираженої в екзотеричній мові дійсності людської свідомості» [12, с. 123]. Відчитування символів вказує людині на певну інформацію того, що належить до її природи. У такому аспекті сама інтерпретація може мати подвійне дешифрування: «з одного боку – як експозиція символів, що слугують до пізнання суб'єктом себе у своїх об'єктивних та універсальних властивостях», а «з іншого – як знак включеності суб'єкта в ситуацію, що має об'єктивний усвідомлений зміст. І тут символ виступатиме в якості первинного символу, що слугує речовинним інструментом включення у свідомість, водночас, в першій інтерпретації будемо мати справу з псевдо символами, тобто з речами, які мають символічне значення в ідеологічній або в іншій вторинній системі інтерпретації» [12, с. 138].

М. Мамардашвілі та А. П'ятигорський зауважують, що символи існують, загалом, лише всередині інтерпретацій, котрі «не обов'язково є **свідомими**, тобто такими, в котрих **свідомість читає саму себе**. Найчастіше це інтерпретації, в яких культура читає саму себе, надаючи різним речам, образам, словам та формулюванням (котрі, до речі, і справді **можуть виявитися** символами) **певне** символічне значення та «сподіваючись», що ці речі, образи, слова та формулювання раптом «запрацюють», раптом виявляться співпричетними буттю свідомості» [12, с. 168].

З точки зору метатеорії свідомості, можна виділити наступні характеристики символу: за своєю природною речовинністю, символ не може безпосередньо співвідноситися з однією конкретною структурою свідомості; розуміння чи нерозуміння символу залежить не від людини, а від самого символу; символ не характеризується самовільністю у відношенні до структури свідомості, з якою він співвідноситься; символ здатний вводити психіку людини в певні структури свідомості, при умові акумуляції психікою певних станів свідомості [Див.: 12, с. 144-151].

Символічну свідомість Р. Барт характеризує як «образ глибини», котра «переживає світ як відношення форми, що лежить на поверхні, та певної багатолікої, бездонної, могутньої безодні (Abgrund), причому образ цей увінчується уявленням про яскраво виражену динаміку: відношення між формою та змістом безперервно

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФІЛОСОФІЇ СПІЛКУВАННЯ

оновлюється завдяки протіканню часу (історії), інфраструктура ніби переповнює краї суперструктури, а сама структура при цьому залишається невловимою» [3, с. 251].

Знаки символічного («культурного», конотативного) повідомлення дискретні, а сама композиція зображення передбачає наявність якогось естетичного позначуваного. У такій системі знаки «постачаються» з певного культурного коду, а число її можливих прочитань може бути різним. Проте варіативність інтерпретацій не є довільною, вона залежить від різних типів знання, що проектується на конкретну форму позначення (національність, релігія, культура тощо). Символ може бути по-різному прочитаний кількома «суб'єктами», що можуть бути присутніми в одному індивіді, в якому присутні чимало «словників» (в значенні символічності мови). У свою чергу, певний набір словників формує «ідіолект» індивіда [3, с. 312-313]. Отже, «зображення (в його конотативному вимірі) є певною конструкцією, утвореною знаками, що добуваються з різних пластів наших словників (ідіолектів), причому будь-який подібний словник, яка б не була його «глибина», представляє собою код» [3, с. 313].

Процес, у якому функціонують знаки, має назву семіозис. Традиційно він містить три (або чотири) складові: те, що виступає як знак; те, на що вказує (refers to) знак; вплив, внаслідок якого відповідний об'єкт сприймається як знак для інтерпретатора. Перелічені компоненти можна назвати відповідно «знаковим засобом (або знаконосієм) (sign vehicle), десигнатом (designatum) та інтерпретантою (interpretant), а в якості четвертого фактору може бути введений інтерпретатор (interpreter). Ці терміни роблять експліцитними фактори, що залишаються непозначеними в поширеному твердженні, за яким знак вказує на щось для когось» [13, с. 47].

Зміст символу не можна дешифрувати звичайним зусиллям розуму, в нього треба «вжитися». Саме в цьому полягає принципова відмінність символу від алегорії: зміст символу не існує в якості певної раціональної формули, котру можна «вкласти» в образ, а потім витягнути з нього. Алегорії переважно створювалися цілком свідомо, в якості літературних чи театральних завдань. Багатошаровій смислової структурі символу властива динамічність, семантична референтність, що призводить до того, що її неможливо пояснити як однозначну логічну формулу. Більше того, сама інтерпретація виступає новою символічною формою, котра володіє потенціалом нового дешифрування [Див.: 2, с. 179-180].

Варто не забувати, що інтегративною ознакою культури є її символічний характер. Е. Кассіерер оцінював символічний світ культури як невід'ємну її властивість [Див.: 5].

Символи, репрезентовані в континуумі культури, не сприймаються як речі; натомість, «нам дано лише ідеологічну сферу їх зовнішнього (культурного) використання, котрою ми користуємося як предметом спостереження, і через котру ми має намір реконструювати свідоме життя або хоча б щось зрозуміти в роботі нашого власного психічного механізму у відношенні до змістовності свідомості, всередині якої перебуваємо» [12, с. 132].

Висновки. Уже в самій етимології лексеми «символ» закладене певне заміщення зовнішньою формою якогось імпліцитного змісту, який у мовному плані характеризується конвенціональністю того, що символізується, та того, що символізує. У метатеорії свідомості символами вважаються репрезентанти посилян та результатів свідомості. Символ в плані змісту і вираження представляє цілісний текст, котрий володіє здатністю переходити з одного семіозису в інший як один із найстійкіших елементів культури. Основна відмінність символу від знаку (суть якого у вказівці на щось) полягає в глибинній філософській та релігійній наповненості. Полісемантична символіка виступає інтегральною частиною екзистенції людини, способом вираження її

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФІЛОСОФІЇ СПІЛКУВАННЯ

здібностей і талантів. Важливість символів незаперечна не тільки в соціальному аспекті комунікації, обміні інформацією в різноманітних процесах спілкування, але й у внутрішньому, недискурсивному досвіді.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аверинцев С. Символ [Електронний ресурс] / Сергей Аверинцев. – Режим доступу до статті : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Literat/aver/
2. Аверинцев С. Софія–Логос. Словник / Сергій Аверинцев. - 2-е видання. – К. : Дух і Літера, 2004. – 640с.
3. Барт Р. Избранные работы: Семиотика: Поэтика / Ролан Барт ; [пер. с фр.] ; сост., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова. – М. : Прогресс, 1989. - 616 с.
4. Бахтин М. М. К истории формального метода / Михаил Михайлович Бахтин // Бахтин М. М. Тетралогия / Михаил Михайлович Бахтин ; [составление, текстологическая подготовка, научный аппарат И. В. Пешкова ; комментарии В. Л. Махлина, Н. К. Бонецкой, В. М. Алпатова и др.] – М. : Лабиринт, 1998. – С. 150-187.
5. Кассирер Э. Философия символических форм. Введение и постановка проблемы / Эрнст Кассирер // Культурология. XX век. Антология. – М. : Юристь, 1995. – С. 6- 78.
6. Кочерган М. П. Загальне мовознавство: підручник [для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти] / М. П. Кочерган. – К. : Академія, 1999. – 288 с.
7. Лосев А. Ф. Знак. Символ. Миф / Алексей Фёдорович Лосев. – М.: Изд-во Моск. у-та, 1982. – 480 с.
8. Лосев А. Ф. Философия. Мифология. Культура / Алексей Фёдорович Лосев. – М. : Политиздат, 1991. – 525 с. – (Мыслители XX века).
9. Лотман Ю. М. Внутри мыслящих миров / Юрий Михайлович Лотман // Лотман Ю. М. Семиосфера / Юрий Михайлович Лотман. – С.-Петербург : «Искусство СПб», 2000. – С. 150-392.
10. Лотман Ю. М. Между эмблемой и символом / Юрий Михайлович Лотман // Лотмановский сборник ; [составитель Е. В. Пермяков]. – М. : Изд-во РГГУ, изд-во «ИЦ-Гарант», 1997– . – Т. 2. – 1997. - С. 416-424.
11. Лотман Ю. М. Миф-имя-культура / Ю. М. Лотман, Б. А. Успенский // Лотман Ю. М. Избранные статьи: в трёх томах / Юрий Михайлович Лотман – Таллинн : «Александра», 1992- .-Т. I. Статьи по семиотике и типологии культуры. - 1992. - С. 58-76.
12. Мамардашвили М. К. Символ и сознание. Метафизические рассуждения о сознании и языке / М. К. Мамардашвили, А. М. Пятигорский. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1997. – 224 с.
13. Моррис Ч. У. Основания теории знаков / Чарльз Уильям Моррис // Семиотика: антология ; сост. Ю. С. Степанов. - Изд. 2-е, испр. и доп. – М. : Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2001. – С. 45-98.
14. Новейший философский словарь. – 2-е изд., переработ. и дополн. – Минск : Интерпрессервис; Книжный Дом, 2001. – 1280 с.
15. Сепир Э. Статус лингвистики как науки / Эдуард Сепир // Языки как образ мира. – М. : ООО «Издательство АСТ»; СПб. : Terra Fantastica, 2003. – С. 127-139.
16. Юнг К. Г. К вопросу о подсознании / Карл Густав Юнг // Человек и его символы / [Юнг К. Г., фон Франц М.-Л., Хендерсон Дж. Л. и др.] ; [пер. Сиренко И. Н.;

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФІЛОСОФІЇ СПІЛКУВАННЯ

- Сиренко С. Н.; Сиренко Н. А.] – М. : Медков С. Б., «Серебряные нити», 2006. – С. 14-105.
17. Філософський енциклопедичний словник. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.
 18. Korher E. J. Myślenie w kategoriach symboli / E. J. Korher // Horyzonty wiary. – 1995. – № 3. – S. 3-14.
 19. Leon-Dufour X. Słownik Nowego Testamentu / X. Leon-Dufour. – Poznań, 1986. – 876 s.
 20. Lurker M. Przesłanie symboli w mitach, kulturach i religiach / M. Lurker. - Kraków, 1994. – 248 s.
 21. Majewski M. Spotkanie katechezy z teologią / M. Majewski. – Kraków, 1995. – 346 s.
 22. Prieur J. Symbole świata / J. Prieur. – Warszawa, 1999. – 286 s.

Ostashchuk I. B. The Symbol in the Process of Religious Communication.